
Jan Fransen, *Herdenking, verbeelding en identiteit. Nationale feestdagen en de mythes van het taalpolitieke conflict in Brussel, 1945-1995*, Brussel, VUBpress, 2005, 285 pp., ISBN 90 5487 384-1 (Brusselse Thema's, nr. 13).

Vandaag analyseert men feestdagen en herdenkingen als onderdeel van de wijze waarop elites identificaties/identiteiten hebben geconstrueerd. In zijn doctoraal proefschrift (2002) ging Jan Fransen dit na voor Brussel met betrekking tot de periode 1945-1995. Het corresponderende boek ligt nu voor. In een eerste hoofdstuk expliciteert hij zijn uitgangspunten aan de hand van een theoretisch kader. Het constructivistische model beschouwt hij als dominant, maar met oog voor de etnosymbolische inbreng. Zijn onderzoek naar de houding van de Brusselse politieke elites bevat echter geen verwijzing

naar elitetheorieën. Hij maakt evenmin een onderscheid tussen elites en subelites vanuit de respectieve machtsposities, terwijl hij het perspectief 'from below' buiten zijn onderzoeksveld houdt. Het gaat niettemin om een indringende analyse van eerst de Belgische identiteitsvorming in Brussel (pp. 45-102), dan de Vlaamse (pp. 103-176) en ten slotte de Waalse/Franstalige (pp. 177-248). Hij rondt dit af met vier sterke conclusies (pp. 249-262). Een aantal onderdelen behandelde hij reeds vroeger in *Brusselse Thema's*.

De grote verdienste van de auteur is dat hij nogmaals aantoont hoe identificaties contingente constructies zijn. Ze worden instrumenteel door politieke elites gebruikt, om externe redenen naar het buitenland toe of in een interne machtsstrijd om de culturele hegemonie. Opvallend is hoe zowel de Belgische als de Vlaamse, de Waalse en de Fransstalige elites in Brussel zich daarbij op een soort moedermythe beriepen, met name het thema van de vreemde bezetting, van de vrijheidsliefde en van de geografische ligging, zij het telkens vanuit een andere machtsfinaliteit en dus telkens ideologisch geherinterpreteerd met wisselende vijandbeelden. Daarmee bezondigden ze zich aan wat de auteur 'retrospectief nationalisme' noemt: de projectie van nationale collectieve identiteiten in een premodern verleden, het verondersteld bestaan van respectievelijk een eeuwenoud Belgisch, Vlaams en Waals volk dat alleen op ontwaken wachtte (de Schone Slaapstheorie).

De Belgische identificatie werd bestudeerd aan de hand van vier feestdagen: 27 september (herdenking van de Belgische Revolutie), 11 november (herdenking van de Eerste Wereldoorlog), 3 september (herdenking van de bevrijding van Brussel in 1945) en 21 juli (herdenking van de eedaflegging van de koning op de grondwet). De mythe van de vreemde overheersing en de eeuwenoude vrijheids-

traditie (sinds de Oude Belgen), werd als specifiek kenmerk van de Belgische natie uitgeroepen. Op die manier wilde de Belgische elite zich legitimeren tegenover de grote Europese mogendheden en tegen de bedreiging vanuit Nederland en Frankrijk. De herdenkingen van 1918 en 1945 continueerden dit, met beklemtoning van verzet en onbaatzuchtige vaderlandsliefde, heldenmoed en dodencultus. Een nieuwe generatie martelaren trad binnen in het Belgische pantheon en werd in het Belgische eenheidsdiscours (ondanks de ideologische verdeeldheid van het verzet) ingeschakeld. Wel werd na de Tweede Wereldoorlog de inhoud van de 21 juliviering vanwege de koningskwestie even problematisch. Kenmerkend was overigens hoe lokale Brusselse elites bij het einde van de negentiende eeuw aan de septembercultus vasthielden, terwijl de nationale overheid wegens de toenadering tot Nederland de nationale feestdag naar 21 juli had verplaatst. Later werden die herdenkingen ook functioneel ter verdediging van de unitaire staatsstructuur. De jaren 1970 zorgden voor een crisis in de traditionele herdenkingspolitiek. De auteur geeft daartoe drie redenen. Ten eerste was er het einde van de unitaire staat en de oprichting van gemeenschappen en gewesten. Daardoor verloor de mythe van een eeuwenoude Belgische vrijheidsstrijd aan betekenis en ontstonden concurrerende feestdagen. Ten tweede viel de buitenlandse dreiging weg als een gevolg van de Europese eenmaking en het engagement van de Belgische politieke elites in dat proces. Ten derde kwam in vele Brusselse gemeenten het Front Démocratique des Francophones (FDF) aan de macht, wat trouwens met een generatiewisseling gepaard ging. Deze partij werkte aan een specifiek Franstalige identiteitsbepaling met eigen feestdag (zie infra). Opmerkelijk was ook dat eenmaal koning Boudewijn voor het unionistische federalisme was gewonnen, hij vanaf 1983 in zijn discours het Belgische federa-

lisme aan het Europese federalisme ging koppelen. België moest voor Europa een voorbeeld van '*vouloir vivre collectif*' (de wilsnatie?) zijn, geografisch gelegen op het kruispunt van verschillende culturen, met multiculturalisme als identiteitsverbindend element, gericht tegen de opkomst van racisme en nationalisme binnen en buiten de grenzen, tegen de 'communautaire koorts' in België.

Het is geweten dat de Guldensporenslag aanvankelijk tot de Belgische vrijheidsretoriek behoorde. Door de groei van de Vlaamse beweging kreeg de herdenking een Vlaamse heroriëntering. Zij evolueerde van een 'Belgische' vrijheidsstrijd tegen het Franse expansionisme naar een 'Vlaamse' vrijheidsstrijd tegen een Franstalige machtselite binnen België, eveneens vanuit een eeuwenoude vrijheidsdrang. In 1893 riep het Nationaal Vlaams Verbond 11 juli uit tot Vlaamse feestdag. Het Brusselse flamingantisme speelde daarin een grote rol en in 1894 werd in Brussel een eerste Guldensporenviering georganiseerd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog schakelde het activisme deze herdenking als wapen in. Tijdens de naoorlog leidde dit tot grote conflicten en in 1925 zelfs tot vier vieren in het Brusselse. Eerst vanaf 1933 werd de eensgezindheid, op initiatief van het Vlaams Verbond van Brussel, enigszins hersteld. De taalstrijd bleef traditioneel aan de Vlaamse vrijheidsstrijd van 1302 gekoppeld. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de slag door het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) gemonopoliseerd en kreeg hij als onderdeel van de culturele collaboratie een nationaal-socialistische interpretatie: de band tussen de strijders van 1302 en de Oostfronters, Vlaanderen als voorpost van de Germaanse wereld.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond opnieuw een conflict over de symboolfunctie van de Vlaamse nationale feestdag, zoals dat ook gold voor de IJzerbedevaart en het Zang-

feest. Jan Boon pleegde via de Belgische Nationale Radio-omroep, waarvan hij de administrateur-directeur-generaal was, in Brussel een machtsgreep zowel qua organisatie als qua inhoudelijke programmering. De herdenking moest in overeenstemming worden gebracht met de zienswijze van de 'minimalisten', waarbij vooral het Algemeen Christelijke Werknemersverbond (ACW) zich profileerde. De 'echte' Vlaamse identiteit moest historisch worden beklemtoond: democratisch (een sociale strijd), vaderlands (bijdragend tot de Belgische staatsvorming), anti-nationalistisch (de culturele uitschakeling van het Vlaams-nationalisme als vijand van die kenmerken). In het verlengde lag Boons verzet tegen de opname van Vlaamse strijdliederen en tromgeroffel in het feestprogramma, omdat die vooral antigevoelens cultiveerden. In de plaats kwam een prestigebeleid, een artistiek hoogstaand feest, dat het beeld moest oproepen van de Vlaamse gentleman zonder minderwaardigheidscomplex. Het in 1947 opgerichte Vlaams Komitee voor Brussel wilde echter met een strijdvaardige Guldensporentraditie heraanknopen. Het Guldensporenkomitee vormde een pluralistische overkoepeling, met vooral de aanwezigheid van de drie Fondsen en van o.m. Hendrik Fayat. Jammer genoeg werd dit aspect door de auteur onvoldoende uitgewerkt, omdat hij het conflict herleidt tot een polarisering qua inhoud tussen de bovenvermelde minimalisten en de maximalisten ('Vlaams-nationale' strijd voor het behoud van de eigen taal en cultuur zonder Belgische connotaties). Het komitee organiseerde een aantal eigen vieringen met herstel van het romantische repertorium van strijdliederen en gericht tegen de 'Franstalig-Brusselse leliaards'. Maar het was financieel en qua opkomst niet opgewassen tegen het project van Boon en van zijn opvolger Paul Vandebussche. Het draaide uit op gezamenlijke vieringen, maar waarin het komitee zo goed als geen inbreng had.

Vanaf 1977 werd de rol van de openbare omroep door de Nederlandse Cultuurgemeenschap/Vlaamse Gemeenschap overgenomen. In 1973 was 11 juli bij decreet tot officiële feestdag uitgeroepen. Dat ging niet zonder incidenten. Bij de viering door de Belgische Radio en Televisie (BRT) in 1969 had een deel van de orkestleden reeds geweigerd om *De Vlaamse Leeuw* rechtstaand uit te voeren, in 1973 weigerde men de uitvoering ervan zelf. Gaandeweg zouden de subsidiërende Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel de viering steeds meer naar zich toetrekken, wat opnieuw tot spanningen leidde met het Guldensporenkomitee en zeker met de Vlaams-nationalistische invloed daarbinnen. Het programma werd nu gericht op een zo breed mogelijk publiek en evolueerde naar een volksfeest met amusementswaarde en zonder onderdrukkingsretoriek. De Vlaamse identiteit werd vereenzelvigd met verdraagzaamheid, gastvrijheid en respect voor diversiteit met een multiculturele invulling. Dat leidde op 11 juli tot een aantal rellen met het Vlaams Blok naar aanleiding van het optreden van Alida Neslo in 1987 en Willem Vermandere in 1992. Naar mijn mening staat de auteur daarbij niet genoeg stil bij de machtspolitieke veranderingen en de effecten daarvan op de ideologische invulling. 'Strijdend' is functioneler tijdens een bewustwordings- en mobiliseringsproces in het creëren van een groepsgevoel, met de mythe als bindmiddel. Maar het verliest aan kracht als een groot deel van het programma is gerealiseerd, een Nederlandstalige elite aan de macht participeert, een instellingsdynamiek ontstaat en de strategie wordt bijgestuurd. De interessante evolutie na 1995 komt niet meer aan bod.

Het boek van Chantal Kesteloot *Au nom de la Wallonie et de Bruxelles français. Les origines du FDF* (2004), leerde reeds hoe Waalse inwijkelingen in Brussel zich mee tegen de

'Vlaamse' taalwetgeving keerden, maar zich tegelijkertijd Walen in ballingschap bleven voelen (*l'âme wallonne*) en geen Brusselaars, dus etnische solidariteit lieten voorgaan op taalsolidariteit (de Brusselse tak van de Waalse beweging). Jan Fransen onderbouwt dit verder en trekt het door tot 1995. De eerste Waalse feestdag in Brussel werd in 1906 gevierd en herdacht de septemberrevolutie van 1830. Deze werd nu geherinterpreteerd als het orgelpunt van een eeuwenlange vrijheidsstrijd, niet van een 'Belgisch', maar van een 'Waal's' volk, dat dus voordien reeds bestond. Haar rol in de revolutie was zelfs doorslaggevend geweest. Zoals eertijds tegen Willem I moest het zich nu verweren tegen een Vlaamse heerszucht die via wetgeving de dan veroverde taalvrijheid aan banden wilde leggen. Het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog en de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog bevestigden deze beeldvorming: de Vlaamse beweging als een vijfde colonne in dienst van de vijand. Daarbij werd het taalpolitieke conflict vertaald naar een historische confrontatie tussen het Germaanse imperialisme en de vrijheidslievende Latijnse wereld. In die context situeerde zich ook de continuïteit tussen het Hollandse regime en '*l'état belgo-flamand*', eveneens kaderend in de wijze waarop het FDF vanaf 1970 de kaart van het federalisme trok in functie van een autonoom Brussels gewest met een zelfstandige taalpolitiek. Het is boeiend om zien hoe in de jaren 1960, als antwoord op het Vlaamse elan, in Brussel een identiteitsverschuiving plaatsvond van eerst Waal dan francofoon, naar eerst francofoon. Het was het moment van de verbrusseling van de Brusselse tak van de Waalse beweging in functie van een prioritair geachte Franstalige frontvorming. Als een gevolg daarvan werd de 'Waalse' opstand van 1830 opnieuw geherinterpreteerd tot een ditmaal 'Franstalige' revolte, het resultaat van de solidariteit tussen alle Frans-taligen in het verdedigen van de Franse taal

en cultuur. Vanaf de jaren 1970 verdwenen de Waalse feesten ten voordele van het Feest van de Franse gemeenschap en werd de Waalse haan door de Franse gemeenschap als haar symbool erkend. Deze betekenisverandering en de popularisering ervan kwam er vooral onder impuls van het FDF (°1964), dat daartoe alle middelen inschakelde: haar sterke machtspositie in de Brusselse gemeentebesturen en in de Brusselse politieke instellingen, alsook via een uitgebreid persnetwerk (o.m. *Le Soir*). Vele mandatarissen ervan waren overigens van Waalse afkomst en waren nog in de Waalse beweging actief geweest. Dat vergemakkelijkte alleszins de overgang. Weerstand in de lokale besturen kwam er van de traditionele partijen die dat vooral als een FDF-partijfeest zagen. Bovendien bleef vooral de Parti Social Chrétien (PSC) vanuit een unitaristische reflex zich kanten tegen de louter Franstalige in plaats van Belgische claim op 1830, terwijl ook een minderheid van Waalse verenigingen in Brussel de Waalse 'denationalisering' aanklaagde, wat tevens gold voor het inpalmen van de Waalse identiteitssymbolen. In 1991 zou het Brussels Hoofdstedelijk gewest voor een eigen Brusselse symboliek opteren, zich eveneens profilerend als een multiculturele hoofdstad met een Europese roeping, 'die de synthese van de verschillen' moet bevorderen.

Vanuit een deconstructivistische methodiek illustreert Jan Fransen op zeer verhelderende manier de voortdurende strijd om de ideologische controle over feestdagen, alsook de etnosymbolische invulling ervan door elites in onderlinge concurrentie. Zoals ook Maarten Van Genderachter verwerpt hij op basis van die interpretaties de Franstalige/Waalse beeldvorming van een 'civiek Wallonië' in tegenstelling tot een 'etnisch Vlaanderen'.

[Harry Van Velthoven]